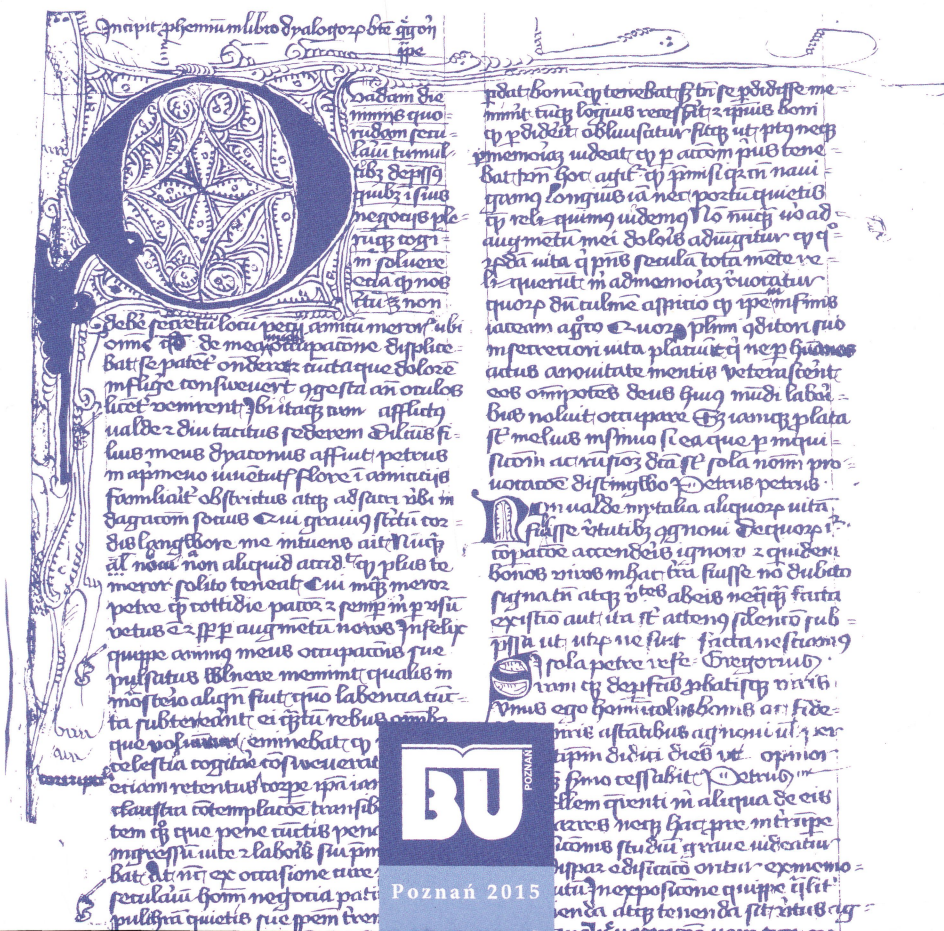

rękopisy

2

■ Informator:

1. Zbiory specjalne
2. Rękopisy
3. Stare druki
4. Zbiory muzyczne
5. Zbiory ikonograficzne
6. Zbiory kartograficzne
7. Zbiory masońskie
8. Dokumenty życia społecznego
9. Kolekcja komiksów

zbiory specjalne
biblioteki uniwersyteckiej w poznanu

rękopisy

2

Poznań 2015

rękopisy

Zbiory specjalne

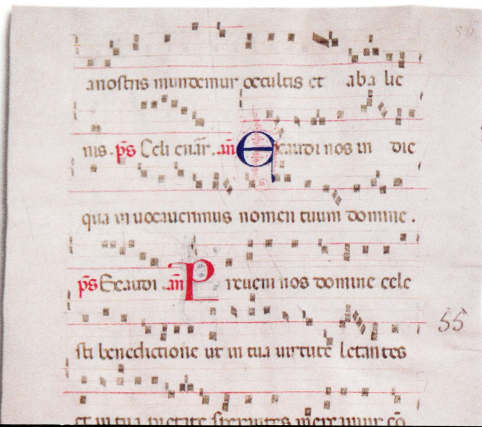
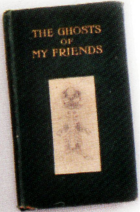
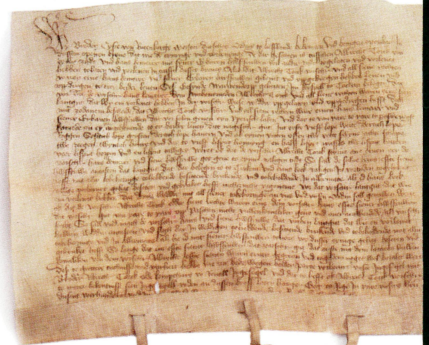
Zbiór rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu liczy dziś blisko 8.000 jednostek - różnorodnych pod względem chronologicznym (od XIII do XXI wieku), rzeczowym oraz proveniencyjnym. Zawiera wiele unikatowych zabytków interesujących kodykologów, historyków i historyków literatury, a także badaczy dziejów i kultury naszego regionu. W zbiorach Biblioteki od jej początków dominowały materiały wielkopolskie, a regionalny profil kolekcji był - i jest nadal - konsekwentnie rozwijany i wzbogacany.

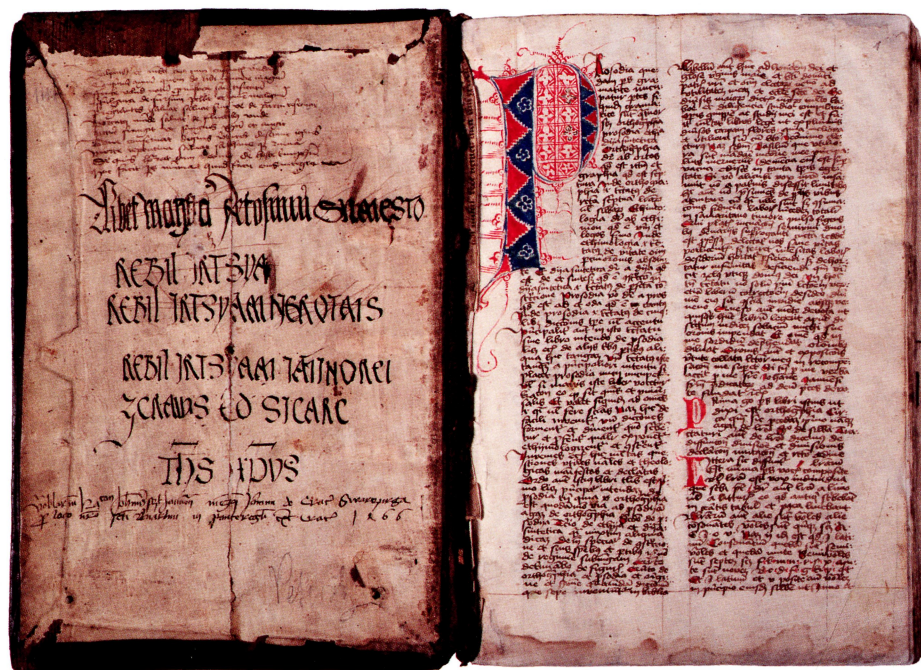
Alicja Szulc, Daina Kolbuszewska

Kaiser-Wilhelm-Bibliothek nie miała wyodrębnionego działu zbiorów specjalnych. W jej posiadaniu znajdowało się jedynie około 60 rękopisów, pochodzących głównie z darów. Po 1919 roku do nowo powstałej Biblioteki Uniwersyteckiej, która w całości przejęła zbiory KWB, zaczęły napływać materiały rękopiśmienne stanowiące część polskiego dziedzictwa kulturowego. W latach 30. XX wieku, decyzją Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego, przekazane zostały do niej rękopisy z bibliotek szkolnych, m.in. Gimnazjum św. Marii Magdaleny, Gimnazjum św. Jana Kantego oraz Państwowego Gimnazjum Męskiego w Chełmnie. W ramach akcji zabezpieczenia księgozbiorów ocalałych po II woj-

nie światowej do Biblioteki trafiły fragmenty archiwów znanych wielkopolskich rodzin ziemiańskich, rękopisy poniemieckie i rozmaite materiały o nieokreślonej proveniencji, wśród nich blisko 40 kodeksów średniowiecznych, a także rękopisy XV-XVIII-wieczne pochodzące z dawnych bibliotek poklasztornych, m.in. cystersów z Łądu, Obry, Paradyża, Pelplina, Jędrzejowa i Koronowa, bernardynów z Przyrowa, reformatów z Konina, jezuitów z Bydgoszczy, Kalisza, Piotrkowa, Pułtuska i Torunia oraz z Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku.

Rękopisy średniowieczne

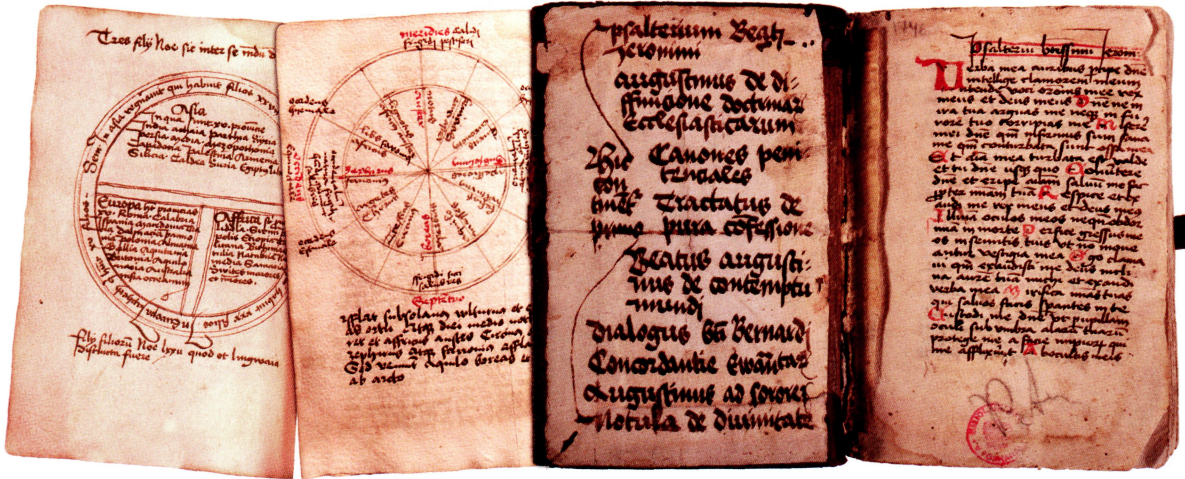

Johannes de Balbis:
Catholicon
(odpis z 1457)

Znajdująca się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej kolekcja średniowiecznych rękopisów - w większości pochodząca z księgozbiorów wielkopolskich - liczy 45 kodeksów. Najstarszy z nich, zawierający traktaty o sakramentach oraz przepisy liturgiczne powstał w pierwszej połowie XIII wieku w kręgu południowoeuropejskim, pozostałe datowane są w większości na XV i pierwszą połowę XVI wieku.

Wśród rękopisów średniowiecznych najliczniejszą grupę stanowią kazania facińskie, m.in. zbiór „Sermones dominicales per circulum anni” Jakuba de Voragine (XV w.) oraz „Sermones quadragesimales” bernardyna Jakuba ze Śremu (1 poł. XVI w.), a także teksty biblijne z komentarzami, księgi liturgiczne bądź dzieła dotyczące liturgii, traktaty teologiczne, filozoficzne, duszpasterskie, prawne, medyczne oraz podręczniki gramatyki łacińskiej i leksykony **1**.

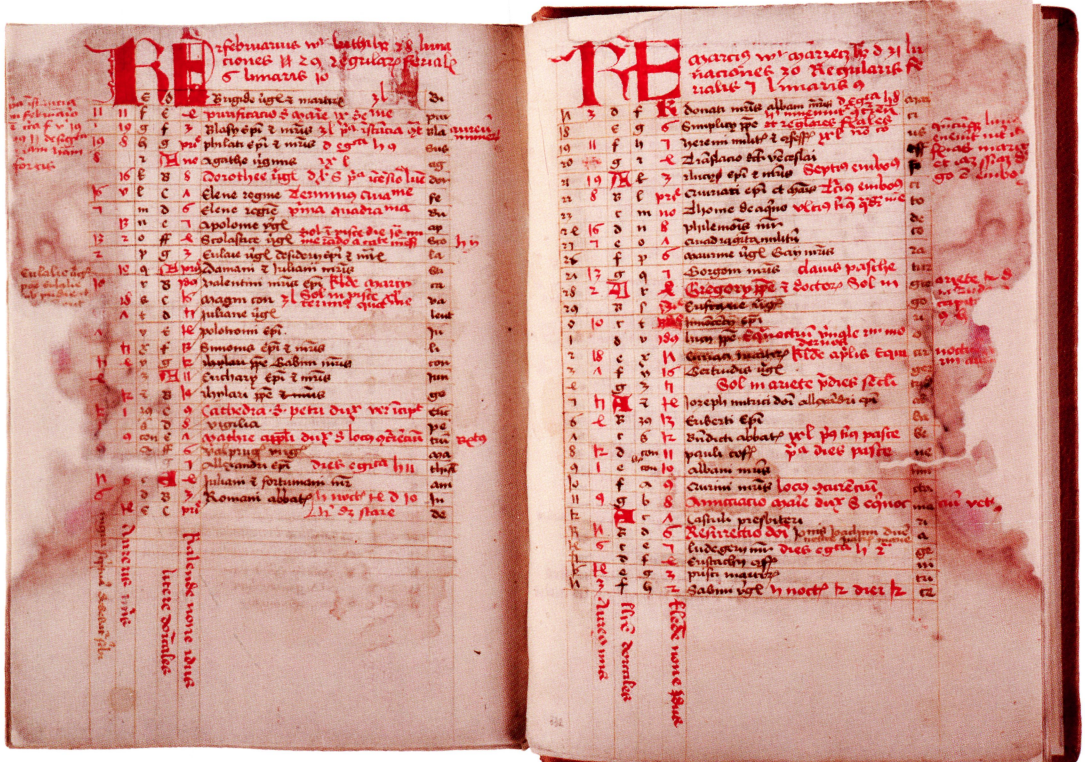
Licznie reprezentowane są w tej kolekcji średniowieczne *miscellanea*, tj. kodeksy zawierające odpisy tekstów różnych autorów, o zróżnicowanej tematyce i formie. Jednym z nich jest rękopis kanonika gnieźnieńskiego Jakuba z Kowalewic, sporządzony około 1478 roku, w którym skrypta zanotował teksty teologiczne, dewocyjne, medyczne i geograficzne **2**. Wśród nich znajduje się unikatowy zabytek kartograficzny: jedna z najstarszych map świata zachowanych w polskich kodeksach średniowiecznych - *mappa mundi* Izydora z Sewilli. Być może z tego samego źródła pochodzi też róża wiatrów zamieszczona na pierwszej stronie przypisywanego Arystotelesowi tekstu o wiatrach „De ventorum situ et nominibus”. Wśród tekstów medycznych w kodeksie Jakuba można znaleźć m.in. przepis na „Siropus optimus pro capite et stomacho” (Syrop najlepszy na głowę i żołądek) Piotra Gaszowca – lekarza i astronoma, rektora uniwersytetu krakowskiego, a także dwa krótkie teksty o medykamentach stosowanych w przypadku zarazy.

Z kolei dwa XV-wieczne kalendarze kościelne stanowią uzupełnienie rękopisu zawierającego traktaty duszpasterskie, kazania i teksty z zakresu komputystyki kościelnej. Pierwszy z kalendarzy, stosowany w diecezji poznańskiej, musiał powstać po 1453 roku **3**. Oba posiadają elementy chronologiczne typowe dla kalendarzy średniowiecznych: *numerus aureus* czy *cisiojanus*.

Wśród średniowiecznych rękopisów znajdują się trzy papierowe kodeksy z drugiej połowy XV wieku i „Sermones quadragesimales” Jakuba ze Śremu z pierwszej połowy XVI wieku, zawierające liczne glosy i zapiski w języku polskim, stanowiące materiał badawczy szczególnie interesujący językoznawców oraz historyków literatury.

2 Kodeks Jakuba z Kowalewic (ok. 1478)
3 Kalendarz diecezji poznańskiej (2 poł. XV w.)

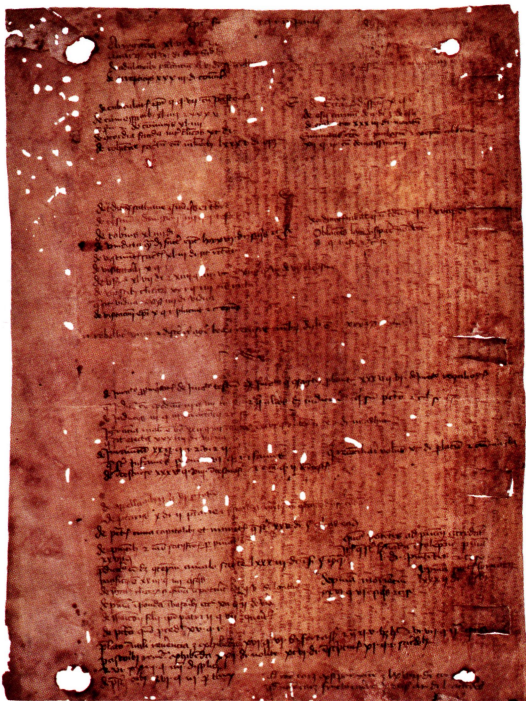

Pod oprowami ksiąg

Fragmety średniowiecznych rękopisów bywały często wykorzystywane przez intrologatorów przy wykonywaniu opraw, wyklejek i kart ochronnych książek **4**. Do tego rodzaju rękopiśmiennych cymeliów zalicza się iluminowana karta romańskiej Biblii z końca XII bądź początku XIII wieku - jedyny zachowany w zbiorach polskich fragment tzw. Biblii „atlantyckiej” **5**. Taką nazwą badacze określają typ iluminowanych Biblii produkowanych od schyłku XI wieku w skryptoriach klasztornych środkowej Italii. Duża karta pergaminowa (56,5 x 39 cm), wykonana z owczej skóry, zapisana minuskułą i ozdobiona dwoma inicjałami figuralnymi, została wykorzystana jako okładzina książki. Świadczy o tym stan zachowania rękopisu, który już jako luźny

fragment trafił do Biblioteki w 1945 roku wraz z częścią księgozbioru Polskiego Muzeum Szkolnego we Lwowie.

Cennym zabytkiem zachowanym w oprawie innej książki jest tzw. „fragment starosądecki” **6** - niewielki kawałek pergaminu (9 x 4,9 cm) pochodzący z wyklejki graduau klarysek w Starym Sączu - zawierający XIII-wieczny repertuar muzyczny powstały w kręgu paryskiej szkoły Notre Dame. Fragment „poznański” trafił do zbiorów wraz z archiwum prof. Adolfa Chybińskiego, muzykologa, który zakupił go prawdopodobnie w jednym z krakowskich lub wiedeńskich antykwariatów w latach 20. ubiegłego wieku.

4 Palimpsest użyty jako wyklejka oprawy (XV w.)

5 Iluminowana karta Biblii „atlantyckiej” (XII/XIII w.)

7

Dokument
papieża Innocen-
tego VII (1404)

6

Tzw. Fragment
starosądecki
(XIII w.)

Jako materiał introligatorski użyty został także pergaminowy dokument papieża Innocentego VII z 1404 roku, skierowany do biskupa Pragi, dotyczący czeskiego opactwa cystersów w Pomuku k. Pilzna 7. Zidentyfikowany w 2008 roku jest obecnie najstarszym dokumentem *sensu stricto* w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej, a jego oryginalność poświadczają m.in. ślady po przywieszonej niegdyś pieczęci. Zabytek ma szczególną wartość źródłową, gdyż archiwum opactwa w Pomuku uległo zniszczeniu i rozproszeniu w okresie wojen husyckich.